

تحلیل نقش متقابل آرمان خواهی و انتظار موعود در اندیشه

حضرت آیت الله خامنه‌ای

حسن ملایی^۱

چکیده

«آرمان خواهی» یکی از امیال فطری است که مدیریت آن نقش بسزایی در موفقیت انسان‌ها دارد و عدم کنترل آن باعث تلخ‌کامی در زندگی خواهد شد. از طرفی، در مجموعه معارف اسلامی با آموزه‌ای به نام «مهدویت» و «انتظار» روبه‌رو هستیم که همپوشانی فراوانی با این میل فطری دارد. این مقاله در صدد است با تدوین کتابخانه‌ای بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی و تحلیل آن به روش «توصیفی-تحلیلی»، ضمن استخراج ماهیت دو مقوله آرمان خواهی و انتظار موعود در سخنان امام خامنه‌ای، به این پرسش پاسخ دهد که در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای، نقش متقابل آرمان خواهی و انتظار موعود چیست. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در منظومه فکری ایشان، در دو مقوله آرمان خواهی و انتظار ظهور و نیز در نسبت بین این دو، نکات بدیع و نوآوری‌های قابل توجهی وجود دارد. در اندیشه ایشان، آرمان خواهی دینی با ایدئالیسم غربی دارای تفاوت اساسی است؛ کما این که بین انتظار عرفی و انتظار اصطلاحی تفاوت‌های مهمی یافت می‌شود. علاوه بر آن و در نقش متقابل این دو موضوع، از منظر مقام معظم رهبری، همان گونه که میل آرمان خواهی در اوج خود، آدمی را به سوی آرمان اسلامی مهدویت سوق می‌دهد؛ انتظار موعود و فرهنگ برخاسته از آن نیز، آیین صحیح آرمان خواهی را به انسان‌های کمال طلب، آموزش می‌دهد و آن‌ها را به حفظ الزاماتی موظف می‌کند.

واژگان کلیدی: آرمان خواهی، مهدوی، انتظار، امام زمان، آیت الله خامنه‌ای، ایدئالیسم.

مقدمه

یکی از جهاتی که سبب می‌شود بتوان گفتمانی بین المللی و حتی فرادینی از آموزه مهدویت ارائه کرد، وجود موضوعات فطری در این آموزه سترگ است. مروری بر معارف مهدوی نشان دهنده آن است که در مهدویت، عناصر فراوانی وجود دارند که تحریک کننده اذهان عموم انسان‌ها هستند و با مطرح کردن آن‌ها، سایر عناصر راهبردی مهدوی را نیز به موازات آن می‌توان به گفتمان گذاشت.

«آرمان خواهی» یکی از همان موضوعاتی هست که در بین همه انسان‌ها مشترک است و در صورت پردازش صحیح و ارتباط آن با عنصر انتظار موعود - که یکی از موضوعات مهم مهدوی است و روایات زیادی را به خود اختصاص داده است - توفیق فراوانی در نهادینه کردن فرهنگ انتظار و نیز آثار فردی و اجتماعی آن به دست خواهیم آورد.

یکی از علما و شخصیت‌های معاصر که توانسته است نکات بدیعی را در حوزه‌های مختلف و از جمله دو مقوله آرمان خواهی و انتظار موعود، به جامعه دینی عرضه کند؛ حضرت آیت الله خامنه‌ای است؛ رهبر فرزانه‌ای که با داشتن نظام فکری اسلامی منسجم خود، تحسین دوستان و حتی برخی دشمنان را نه تنها در ارائه دقیق مباحث نظری اسلام، بلکه در اداره جامعه دینی بر این اساس؛ بر انگیخته است. ایشان ضمن تبیین جوانب گوناگون انقلاب اسلامی، به مباحث مهدویت و انتظار پرداخته است و همچون اوایل بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ظهور ولایت عظمای حضرت ولی عصر را کلان آرمان انقلاب اسلامی معرفی می‌کند. همچنین در بیانات مختلف، به ویژه در دیدار با جوانان، آرمان خواهی را یکی از موضوعات قابل توجه عنوان و آن را بررسی و تبیین کرده است. مقاله پیش رو تلاش می‌کند با روش «توصیفی - تحلیلی» و با استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای مبتنی بر بیانات ایشان، به جواب جامعی به این مقوله که «نقش متقابل آرمان خواهی و انتظار چیست»، دست یابد. گفتنی است که در مقالاتی آموزه «انتظار» در اندیشه مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار گرفته است، لکن نسبت آن با مقوله «آرمان» مورد توجه قرار نگرفته است. البته نویسنده این سطور دارای مقاله‌ای با عنوان «کلان آرمان انقلاب اسلامی و الزامات آن از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی» است که در شماره اول دوفصلنامه پژوهشنامه موعود چاپ شده است.

چنین به نظر می‌رسد که اگر ماهیت دو موضوع آرمان خواهی و انتظار موعود و نیز نسبت بین این دو مقوله در اندیشه مقام معظم رهبری مورد واکاوی دقیق قرار گیرد؛ دستاورد آن، در حوزه نظری و عملی بسیار رهگشا خواهد بود. از این رو، ماهیت شناسی و جایگاه شناسی آرمان خواهی و انتظار موعود و نیز نقش متقابل این دو موضوع، سه گامی است که در چینش این نوشتار لحاظ شده است.

الف) مفهوم شناسی آرمان خواهی و انتظار موعود

در بحث «مفهوم شناسی» کلیدواژگان اصلی این نوشتار، ابتدا «آرمان» و «آرمان خواهی» و سپس «انتظار موعود» را مورد واکاوی قرار خواهیم داد:

۱. مفهوم آرمان و آرمان خواهی

۱-۱. آرمان و آرمان خواهی در لغت و اصطلاح

«آرمان» را در لغت به آرزو، امید، و حسرت (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۲، ص ۳۰) معنا کرده‌اند و در موارد فراوانی، مترادف ایده‌آل، شعار، مقصود، هدف و کمال مطلوب استفاده شده است. این واژه در علوم مختلف و به ویژه در علوم انسانی مورد استفاده قرار گرفته و تعاریفی از آن ارائه شده است. علامه جعفری می‌نویسد:

آرمان عبارت است از آن حقیقت مطلوب که اشتیاق وصول به آن، محرک انسان است و او را به انجام کارها و انتخاب وسیله‌هایی سوق می‌دهد که آن حقیقت را قابل وصول می‌نماید (جعفری: ۱۳۶۲: ج ۱، ص ۸۰).

نویسنده‌ای دیگر آن را در مقایسه با اهداف زندگی معنا کرده و توضیح می‌دهد: «هدف‌های مجموعه‌های مختلف زندگی... باید هم سو به طرف یک سرانجام و آماجی نشانه گرفته شوند... این هدف نهایی و آماج زندگی را آرمان می‌نامیم» (کافی، ۱۳۹۶: ص ۱۲۵). اگرچه تعبیر کردن از هدف نهایی و بزرگ به آرمان در این بیان، تا حدی مورد پذیرش است؛ با بررسی کاربردهای مختلف این واژه به نظر می‌رسد که نوعی عنصر تقدس نیز در به‌کار بردن این واژه باید اشراب شده و یا لاقلاً این عنصر می‌تواند در ادبیات دینی مورد لحاظ قرار گیرد. حاصل

سخن آن که آرمان، یعنی هدف عالی و یا الهی که قابلیت تحقق خارجی دارد و محور و جهت اصلی در تمام تصمیم‌گیری‌ها، انتخاب‌ها، رفتارها و نظایر آن در زندگی است. طبیعتاً مراد از آرمان خواهی نیز، توجه و گرایش همیشگی به آرمان، برای دستیابی به آن خواهد بود.

۲-۱. مفهوم آرمان در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای

در اندیشه و بیانات رهبر معظم انقلاب نیز «آرمان» به همان معنای هدف بزرگ و عالی در زندگی و در مواردی با تقدس، یعنی خارج از منافع مادی و برای خدای متعال به کار رفته است. ایشان در ضمن تبیینی در مورد هدف زندگی، آن را مشتمل بر اقسامی دانستند و در مورد کیفیت زندگی برخی افراد که در زندگی دارای هدف والایی هستند، چنین تصریح فرمودند:

در این نوع زندگی، هرچه می‌گذرد انسان احساس می‌کند که عمرش تلف نشده است؛ چون برای یک هدف عالی زحمت کشیده است. اگر این هدف یک هدف الهی باشد؛ به بشریت برگردد، به آرمان‌های خدایی برگردد، به صلاح و خیر بشر برگردد، به استقرار عدالت و به مبارزه با ظلم و جور مربوط شود؛ احساس می‌کند که به هدف نزدیک‌تر شده است. در پایان راه هم وقتی به پشت سر خود نگاه می‌کند، می‌بیند فرسنگ‌ها به هدف نزدیک شده است. لذا حسرت ندارد و احساس لذت می‌کند. این، زندگی واقعی است؛ زندگی برای آرمان‌ها و هدف‌های والا (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش ۱۳۷۱/۱۱/۱۹).

البته آرمان حقیقی همیشه تحقق خارجی خواهد داشت، حتی اگر وصول آن با دشواری همراه باشد.

۲. تفاوت آرمان خواهی و ایدئالیسم

نکته مهمی که بعد از تبیین آرمان و آرمان خواهی ضروری می‌نماید، فهم دقیق «ماهیت آرمان خواهی» است؛ چرا که اگر این معنا به درستی فهم نشود خود، مانعی فکری در حرکت‌های بعدی ایجاد می‌کند. لذا علاوه بر آنچه در قبل بیان شد، رهبر معظم انقلاب در یکی از بیانات خود بعد از تأکید بر جایگاه آرمان خواهی، شبهه مهمی درباره ماهیت آرمان خواهی مطرح کرده و چنین توضیح می‌دهند:

یک عده‌ای تبلیغ می‌کنند و وانمود می‌کنند که آرمان خواهی مخالف واقع‌گرایی است؛

نه آقا، آرمان خواهی مخالف محافظه کاری است، نه مخالف واقع گرایی. محافظه کاری، یعنی شما تسلیم هر واقعیتی-هرچه تلخ، هرچه بد- باشید و هیچ حرکتی از خودتان نشان ندهید؛ این محافظه کاری است. معنای آرمان گرایی این است که نگاه کنید به واقعیت ها و آن ها را درست بشناسید؛ از واقعیت های مثبت استفاده کنید، با واقعیت های سلبی و منفی مقابله کنید و مبارزه کنید. این معنای آرمان گرایی است. چشمتان به آرمان ها باشد (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۴/۴/۲۰).

البته پر واضح است که در هدف گذاری ها باید به دنبال آرمان های حقیقی و به دنبال آن در جست و جوی راه های عملی تحقق آن بود تا به دام تخیلات و ذهنیات گرفتار نشد؛ کما این که رهبر معظم انقلاب همین نکته منطقی را گوشزد کرده اند: «دنبال آرمان های حقیقی در قالب و لباس عملی آن بگردید. نباید دنبال ایده آل هایی بود که عملی و اجرایی نیستند و نباید به کم قانع شد و از آن آرمان ها دور ماند» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس، ۱۳۸۳/۳/۲۷)؛ اما این مطلب به اصل آرمان خواهی ارتباطی ندارد.

توضیح روشن تر دیگر برای شناخت ماهیت آرمان خواهی، آن است که آرمان، معمولاً به کمال مطلوب و هدف بزرگی گفته می شود که کم ترین عیب و نقص را داشته باشد و به همین دلیل در اذهان مردم، معمولاً دست نیافتنی است و لذا از آن، با واژه «ایده» یاد می شود؛ کما این که در سده اخیر، غربی ها در مواجهه با این موضوع، مکتبی به نام «ایدئالیسم»^۱ را تأسیس کرده اند که در ایران این مکتب به آرمان گرایی ترجمه شده است؛^۲ چون نزد آن ها «ایده» همانا تصورات ذهنی (حسی، خیالی یا عقلی) بوده است. از همین رو، مقصودشان از ایدئالیسم، عبارت است از مسلک کسانی که تنها تصورات ذهنی را واقعی دانسته و به وجود جهان مستقل از ادراک قائل نیستند و بنابراین، ایدئالیسم را نقطه مقابل رئالیسم (واقع گرایی) قرار می دهند.^۳

1. Idealism

۲. فرهنگستان زبان و ادب فارسی در حوزه هنرهای تجسمی، برابر فارسی «idealism» را «آرمان گرایی» بر نهاده است.
۳. گاهی «ایدئالیست» در ادبیات روزمره به فردی اطلاق می گردد که استانداردهای بسیار بالا دارد؛ در حالی که ممکن است این استاندارد با توجه به اوضاع و احوال، غیر واقعی یا غیر قابل دسترس باشد. از این رو، «ایدئالیسم» را می توان با مفهوم «پراگماتیسم» یا «عمل گرایی» متضاد دانست.

با توضیحی که درباره مقوله آرمان خواهی در اندیشه رهبر معظم انقلاب بیان شد، باید گفت که ایشان با ترجمه ایدئالیسم به آرمان‌گرایی موافق نیستند و با نظر کسانی که آرمان‌خواهی را در مقابل واقع‌گرایی قرار می‌دهند، مخالفت کرده و آن را خطای بزرگی می‌دانند و در توضیح آن می‌فرمایند:

چون آرمان‌گرایی، خودش واقعیت‌ها را در جامعه می‌سازد. يك مجموعه با آرمان و دارای هدف‌های بلند می‌تواند واقعیت‌ها را طبق آرمان خود شکل دهد و به وجود آورد... این خودش بزرگ‌ترین واقعیت و قانون زندگی است (بیانات در دیدار جمعی از کشاورزان، ۱۳۸۲/۱۰/۱۴).

شاید دقت در همین امر بوده که سبب شده تا برخی از اندیشمندان علوم تربیتی نیز در ترجمه ایدئالیسم، به جای «آرمان‌گرایی» واژه «تصورگرایی» یا «پندارگرایی» را برگزینند (ابراهیم زاده، ۱۳۸۸: ص ۷۶).

۳. مفهوم انتظار موعود

۳-۱. مفهوم انتظار در لغت و اصطلاح

مفهوم دیگری که در مسیر بازشناسی نسبت بین آرمان و انتظار قرار می‌گیرد؛ موضوع انتظار فرج و ظهور حضرت مهدی است. «انتظار» در فرهنگ لغت به چشم داشتن، ترقب و چشم به راه بودن معنا شده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۲، ص ۲۴۴)؛ اما بررسی دقیق مفهوم این کلمه در فرهنگ سخنان اهل بیت علیهم‌السلام، نشان دهنده آن است که این واژه نزد معصومان معنای خاصی دارد و در اصطلاح عبارت است از: «چشم به راه بودن ظهور واپسین ذخیره الهی و آماده شدن برای یاری او در برپایی حکومت عدل و قسط در سراسر گیتی» (سلیمیان، ۱۳۸۸: ص ۷۶).

نکته مهمی که باید در تبیین این نوشتار به آن توجه داشت، آن است که ائمه معصوم، انتظار را نه تنها یک حالت حب و اشتیاق درونی ندانسته‌اند، بلکه آن را از مقوله رفتار و عمل دانسته و فرموده‌اند: «أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي أَنْتِظَارُ الْفَرَجِ (صدوق، ۱۳۹۷: ج ۲، ص ۶۴۴)؛ با فضیلت‌ترین اعمال امت من انتظار فرج است.» در حدیث دیگری از امام صادق کوشش و تلاش در کنار انتظار ذکر شده است. ایشان فرمود: «... فَجِدُوا وَ انْتَظِرُوا هَنِيئاً لَكُمْ أَيُّهَا الْعَصَابَةُ الْمَرْحُومَه

(نعمانی، ۱۳۹۷: ص ۲۰۰)؛ پس بکوشید و انتظار بکشید که گوارایتان باد؛ ای گروه رحمت شده! «
 علت این مطلب را نیز باید در عناصر انتظار و از جمله در مقوله امید دانست که عناصر مذکور
 در حرکت و عمل بروز پیدا خواهد کرد. توجه به این نکته در فهم نسبت بین آرمان خواهی و
 انتظار بسیار مهم است؛ چنان که حضرت آیت الله خامنه‌ای، مهدی باوران را به آن توجه داده و
 بیان دارند:

اعتقاد به مهدی موعود دل‌ها را سرشار از نور امید می‌کند. برای ما که معتقد به آینده
 حتمی ظهور مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه هستیم، این یأسی که گریبان‌گیر بسیاری از نخبگان
 دنیاست، بی‌معناست. ما می‌گوییم نخیر، می‌شود نقشه سیاسی دنیا را عوض کرد؛
 می‌شود با ظلم و مراکز قدرت ظالمانه درگیر شد و در آینده نه فقط این معنا امکان‌پذیر
 است، بلکه حتمی است. وقتی ملّتی معتقد است نقشه ظالمانه و شیطانی امروز در کلّ
 عالم قابل تغییر است، آن ملّت شجاعت می‌یابد و احساس می‌کند دست تقدیر، تسلّط
 ستمگران را برای همیشه به طور مسلّم ننوشته است (ملایی، ۱۳۹۶: ص ۶۶).

علاوه بر توجه به عنصر عمل در ماهیت انتظار، باید عنصر دیگری را ملازم با انتظار فرج
 دانست و آن عنصر جهاد است؛ زیرا همان گونه که رسول اکرم فرمود: «أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي
 اِنتِظَارُ الْفَرَجِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ» (صدوق، ۱۳۹۷: ج ۲، ص ۶۴۴)؛ با فضیلت‌ترین اعمال امت من،
 انتظار فرج است. «آن حضرت در حدیث دیگری درباره انتظار فرج، جنس این عمل را جهادی
 معرفی کرده و می‌فرماید: «أَفْضَلُ جِهَادِ أُمَّتِي اِنتِظَارُ الْفَرَجِ» (حرانی، ۱۴۰۴: ص ۳۷)؛ با
 فضیلت‌ترین جهاد امت من، انتظار فرج است. «این نوع نگرش به مقوله انتظار را جهادی و
 حماسی معرفی می‌فرمایند. بنابراین، باید گفت «این انتظار، لفظ نیست؛ گفتن نیست؛ عمل
 است، حرکت است، نهضت و مبارزه و جهاد است، صبر و شکیبایی و مقاومت است» (صافی
 گلپایگانی، ۱۳۹۱: ص ۷۴). این نگرش همان نگرش رهبر معظم انقلاب است که در ادامه
 خواهد آمد. نتیجه آن که در مقام تعریف اصطلاحی «انتظار ظهور» باید گفت انتظار،
 چشم‌به‌راهی قیام قائم، توأم با جهاد و تلاش برای آمادگی فردی و زمینه‌سازی اجتماعی برای
 پذیرش بزرگ‌ترین حماسه تاریخی نبرد حق و باطل به رهبری حضرت و شرکت در آن است.
 نکته مهم در این زمینه، تفاوت بین رفتار معمول و رفتار جهادی است. قابل ذکر است که

چند ویژگی را می‌توان برای رفتار جهادی برشمرد که باید در مقوله انتظار ظهور لحاظ شود که مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از:

اول، داشتن هدف والا؛ دوم، تلاش، کوشش و تحمل سختی در راه رسیدن به آن هدف؛ سوم، تلاشی که در مقابل موانع و دشمن و هجوم اوست؛ چهارم، انجام این تلاش فی سبیل الله و به نیت امتثال تکلیف الهی و کسب رضای خدا (ملایی، ۱۳۹۷: ص ۴۶).

آگاهی از این مؤلفه‌ها در فهم حقیقت انتظار در زندگی و نسبت آن با آرمان زندگی بسیار مهم خواهد بود.

۲-۳. مفهوم انتظار در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای

مفهوم «انتظار» نیز در اندیشه مقام معظم رهبری بسیار قابل توجه است. درباره ماهیت انتظار در فرهنگ سخنان اهل بیت صحبت شد و برخلاف برخی برداشت‌های ناصواب و ناقص، جهادی بودن آن اثبات گردید. نگرش حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به مقوله انتظار موعود، همین رویکرد جهادی است. ایشان در بررسی تحلیلی انواع برداشت‌ها از انتظار در ذهن‌ها این مقوله را به دو قسم تقسیم کرده و توضیح می‌دهند:

دو جور برداشت از قضیه انتظار و ترقب ظهور امام زمان می‌شود داشت: یک برداشت منفی و یک برداشت مثبت. برداشت منفی همان چیزی است که استکبار و استعمار در طول سال‌های متمادی کوشش می‌کردند به مردم تزریق کنند. برداشت منفی این است که مردم بگویند که به ما چه و ما چه‌کاره هستیم که در مقابل ظلم، فساد، کفر، بدی و شرارت بایستیم؟ ما منتظر خواهیم ماند تا امام زمان خودش بیاید و مشکل را حل کند؛ این برداشت منفی است. این همان برداشتی است که در طول سالیان متمادی سعی کردند در ذهن مردم مسلمان این را وارد کنند. سلب مسئولیت نسبت به همه شرارت‌ها و بدی‌های موجود در جامعه. یک برداشت، برداشت مثبت و صحیح است و آن این است که اگر امام زمان خواهد آمد، پس هر حرکتی و هر مبارزه‌ای یک امیدی و یک آینده روشنی برای خود خواهد داشت (ملایی، ۱۳۹۶: ص ۱۵۷).

ایشان در بیانات مختلف خود بر ملازم بودن انتظار ظهور با عمل، تأکید کرده و تلاش را

زاییده همین امید، دانسته‌اند:

اگر امام زمان دنیای پر از عدل و داد درست خواهد کرد، پس ما باید به سهم خودمان در زمینه‌سازی این دنیا کوشش کنیم. اگر خورشید منوری خواهد درخشید و دنیا را روشن و منور خواهد کرد، این بدان معنا نیست که ما در شب تاریک وقتی نمی‌توانیم خورشید بیافرینیم چراغی هم روشن نکنیم (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۶۷/۱/۱۲).

رهبر معظم انقلاب اسلامی به همین امر بسنده نکرده و -همان طور که در قبل توضیح آن گذشت- جنس این تلاش را جهاد و مبارزه دانسته و این‌گونه تصریح می‌کند:

روح انتظار است که به انسان تعلیم می‌دهد تا در راه خیر و صلاح مبارزه کند. اگر انتظار و امید نباشد، مبارزه معنا ندارد و اگر اطمینان به آینده هم نباشد، انتظار معنا ندارد (بیانات در دیدار با جمعی از مسؤولان و خانواده‌های معظم شهدا، ۱۳۶۸/۲/۲۲).

ب) جایگاه شناسی آرمان خواهی و انتظار موعود

۱. جایگاه آرمان و آرمان خواهی

۱-۱. اهمیت آرمان خواهی در زندگی

«آرمان خواهی» یکی از وجوه متمایز بین انسان و سایر موجودات به حساب می‌آید و با توجه به تعریف ارائه شده درباره آن، می‌توان گفت که اگر آرمان از انسان گرفته شود، انسان با حیوانات تفاوتی نخواهد داشت. اهمیت این مقوله در نظام تفکر دینی چنان مهم است که سخنان فراوانی از پیشوایان دین در مورد هدف گذاری و داشتن هدف عالی عنوان شده است؛ به گونه‌ای که چنین برداشت می‌شود که معیار انسانیت داشتن اهداف متناسب با قیمت و قابلیت‌های انسان است. در سخنی گرانمایه، امیرالمؤمنین علی علیه السلام، میزان ارزشمندی انسان‌ها را با میزان ارزشمندی آرمان وی دارای رابطه‌ای مستقیم می‌دانند: «قدر الرجل علی قدر همته» (رضی، ۱۴۱۴: ص ۴۷۷)؛ قیمت و ارزش انسان به میزان همت او است. داشتن همت والا با تعیین هدف عالی ملازم است که از آن به «آرمان» تعبیر می‌شود. با توجه به این‌که انسان، اشرف مخلوقات محسوب می‌شود چنین به نظر می‌رسد که به فعلیت رسیدن این خصوصیت آدمی در گرو داشتن و پی جویی هدف ویژه انسانی و فراتر از اهدافی است که سایر موجودات

امکان دستیابی به آن را دارند. علاوه بر آن داشتن آرمان و هدف بزرگ، سبب می‌شود مسیر زندگی فردی و اجتماعی به درستی شناخته شود و حیرت و سرگردانی پیش نیاید. در این زمینه در ادامه توضیحی خواهد آمد.

۱-۲. جایگاه آرمان و آرمان خواهی در اندیشه امام خامنه ای

لزوم داشتن آرمان در زندگی بیان شد؛ متون دینی اسلام نیز بر آن تأکید دارند. اساساً دستیابی به آمال در دعاها و درخواست‌های معصومان ملاحظه می‌شود: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ تَقَبَّلْ مِنَّا الْأَعْمَالَ وَ بَلِّغْنَا بِرَحْمَتِكَ جَمِيعَ الْأَمَالِ» (مجلسی، ۱۴۰۴: ج ۹۹، ص ۱۹۴)؛ خداوند! بر محمد و آل محمد درود فرست و اعمالمان را بپذیر و ما را به آرزوهایمان برسان! این نکته امری ثابت شده است که آرمان هر فرد و هر جامعه‌ای، موتور متحرک و انگیزه حرکت و فعالیت آن است؛ کما این که آرمان‌ها برای افراد و جامعه هویت ساز هستند. از همین روست که به فرموده مقام معظم رهبری: «آرمان‌گرایی در اسلام و گرایش به سمت قله‌ها و اوجها و آرمان‌ها، يك چیز قطعی و حتمی است» (بیانات در دیدار با اعضای شورای فرهنگی، اجتماعی زنان، ۱۳۶۹/۱۰/۱۶).

بررسی بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای در این مقوله نشان می‌دهد که ایشان توجه ویژه‌ای به بحث آرمان - در بعد فردی و اجتماعی - به عنوان جهت دهنده فعالیت‌های زندگی دارند. ایشان در یکی از دیدارها به نکته بسیار مهمی در این باره اشاره کردند:

بدون آرمان، نه می‌شود درست زندگی کرد و نه تلاش انسان منضبط خواهد بود. باید آرمان و خط روشن و افق واضحی در مقابل وجود داشته باشد که به انسان جهت بدهد (بیانات در دیدار با دانشجویان و استادان استان کرمان، ۱۳۸۴/۲/۱۹).

ایشان در دیدارهای مختلف سپس به بسط این اندیشه پرداخته که در بحث تأثیر آرمان خواهی بر مقوله انتظار موعود به آن پرداخته خواهد شد.

طبیعتاً به تبع طرح موضوع آرمان در زندگی، مقوله «آرمان‌گرایی» مطرح می‌شود که یکی از نکات برجسته سخنان مقام معظم رهبری، به‌ویژه در دیدار با جوانان و دانشجویان است. ایشان، علاوه بر سفارش همگانی به این امر، در یکی از دیدارهای دانشجویان با ایشان، به

مطلب بسیار مهمی در این باره تصریح کردند: «اولین فریضه دانشجویی عبارت است از آرمان خواهی» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۴/۴/۲۰). حضرت آیت الله خامنه‌ای در سخنی دیگر و بسیار قابل توجه در حوزه آرمان‌گرایی تصریح کردند: «توجه به این آرمان‌ها و رفتن به سمت این آرمان‌ها، درمان دردهای کشور است» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۱/۳/۴). لذا چنین درخواست دارند:

این پرچم آرمان‌خواهی و مطالبه‌گری را زمین نگذارید؛... ممکن است بعضی از این چیزهایی که شما مطالبه می‌کنید، عملی نباشد که واقع قضیه هم همین است؛ یعنی وقتی انسان وارد عمل شد مشکلات کار میدانی برای او بیش‌تر آشکار می‌شود، معلوم می‌شود که همه آن چیزهایی که می‌خواستیم، یا نمی‌توانسته عملی بشود، یا نمی‌توانسته به این زودی عملی بشود؛ لکن خود این آرمان‌خواهی با ارزش است؛ برای این‌که اگر آرمان‌خواهی وجود نداشته باشد، راه را گم می‌کنیم؛... این‌ها را از دست ندهید و این‌ها را مطالبه کنید، بخواهید و روی آن فکر کنید؛ البته مطالبه‌گری بایستی با شکل‌های منطقی باشد (بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی، ۱۳۹۹/۲/۲۸).

نکته مهم این‌که، ایشان پادزهر مقابله با مکر دشمن را در سطح نخبگان، همین آرمان‌خواهی مطرح کرده‌اند: «راه جلوگیری از فریب و اغوای دشمن نخبگی کشور، عبارت است از تقویت هویت ملی و تقویت آرمان‌خواهی در مجموعه نخبه‌ها» (بیانات در دیدار نخبگان و استعداد‌های برتر علمی، ۱۳۹۷/۷/۲۵).

۲. جایگاه شناسی انتظار موعود

۲-۱. جایگاه انتظار در متون دینی

درباره جایگاه انتظار حضرت مهدی موعود که جهان را از عدالت پر خواهد کرد، عبارات بسیار مهمی را در روایات می‌توان یافت. پیشوایان دینی نه تنها انتظار فرج و ظهور را «افضل عبادات» شمرده‌اند: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ» (صدوق، ۱۳۹۷: ج ۱، ص ۲۸۷)؛ بلکه امام جواد علیه السلام، انتظار موعود را در عصر غیبت، «واجب» دانسته‌اند: «قائم ما همان مهدی است که انتظار در غیبتش و اطاعت در ظهورش واجب است» (صدوق، ۱۳۹۷: ج ۲، ص ۳۷۷). امام صادق علیه السلام

نیز در ضمن سخنی، انتظار را از «شرایط قبولی اعمال» شمرده‌اند:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْعِبَادِ عَمَلًا إِلَّا بِهِ؟ فَقُلْتُ: بَلَى؛ فَقَالَ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ... وَالْإِنْتِظَارُ لِلْقَاءِمْ (نعمانی، ۱۳۹۷: ص ۲۰۰)؛ آیا به شما خبر ندهم به آنچه خداوند عمل بندگان را بدون آن قبول نمی‌کند؟ عرض کردم: بلی، پس ایشان فرمود: «شهادت به یگانگی خدا و رسالت حضرت محمد... و انتظار حضرت قائم».

همه این سخنان و عبارات مشابه، حاکی از اهمیت انتظار ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف در زندگی انسان و آثار فوق العاده آن است. امام صادق ع خطاب به کسانی که سودای سربازی امام قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف را در سر می‌پروراند، فرمودند: «کسی که دوست دارد از یاران قائم ما باشد، باید منتظر باشد...» (نعمانی، ۱۳۹۷: ص ۲۰۰). همچنین در مورد جایگاه آرمان و انتظار موعود در سخنان امام خامنه‌ای نیز نکاتی وجود دارد که در ادامه به آن‌ها خواهیم پرداخت.

۲-۲. جایگاه انتظار در اندیشه آیت الله خامنه‌ای

برای فهم پیوستگی دو مقوله آرمان و انتظار در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب، باید نگاهی به جایگاه و ماهیت انتظار از منظر ایشان داشت. مروری بر بیانات مهدوی امام خامنه‌ای نشان می‌دهد که موضوع مهدویت و انتظار از چنان اهمیتی برخوردار است که ایشان در باره آن بیان داشتند:

اگر مهدویت نباشد، معنایش این است که همه تلاش انبیا، همه این دعوت‌ها، این بعثت‌ها، این زحمات طاقت‌فرسا، این‌ها همه‌اش بی‌فایده باشد، بی‌اثر بماند... نیز تصریح کردند: «مسئله انتظار از کلیدواژه‌های اصلی فهم دین و حرکت اساسی و عمومی و اجتماعی امت اسلامی به سمت اهداف والای اسلام است» (بیانات در دیدار با اعضای مرکز تخصصی مهدویت به همراه مراکز دیگر تحت نظر حاج آقای قرائتی، ۱۳۹۰/۰۴/۱۸).

دقیق بودن این سخن زمانی معلوم خواهد شد که مقوله انتظار موعود در تاریخ اسلام و تشیع مورد کنکاش قرار گیرد تا روشن شود که تحركات اجتماعی و نهضت‌هایی که در جوامع اسلامی

رخ داده است، تا چه حدی از برداشت مسلمانان از ماهیت و معنای انتظار متأثر بوده است.^۱

ج) نسبت آرمان خواهی و انتظار موعود از منظر مقام معظم رهبری

نگاهی به دو مقوله «آرمان خواهی» و «انتظار»، نشان دهنده آن است که می‌توان نقش متقابلی را برای این دو در نظر گرفت. در ادامه تلاش می‌شود این نقش‌ها مبتنی بر آرای رهبر معظم انقلاب تبیین و تحلیل شود:

۱. تأثیر آرمان خواهی بر مقوله انتظار موعود

اگر افراد و نهادهایی به دنبال گرایش مخاطبان خود به فرهنگ مهدویت و انتظار منجی عالم بشریت هستند، باید بدانند که تحریک میل به آرمان و تقویت فطرت آرمان خواهی از عوامل مهم گرایش به حضرت مهدی و انتظار ظهور و قیام آن‌ها است. توضیح مطلب آن‌که زندگی برای هر انسانی، زمانی معنا پیدا می‌کند که فرد، هدفی را برای خود در نظر بگیرد؛ اما همه انسان‌ها در هدف‌گذاری برای زندگی خود بلند همت نیستند و بسته به شناختی که از خود و جهان دارند، هدفی را منظور می‌کنند که تأمین‌کننده نیازهای آنان است. در مقابل، عده‌ای دیگر، پای اندیشه را فراتر گذاشته و با عمق بخشی به شناخت خود، اهدافی به وسعت نیاز خویش و تأمین سعادت مورد نظر برمی‌گزینند.

یکی از شاخص‌ترین سخنان رهبر معظم انقلاب در این باره، در جمع نیروی هوایی ارتش است که مصادف با ایام ولادت امام زمان - ارواحنا له الفداء - بیان شده است.^۲ آیت‌الله خامنه‌ای در این دیدار با نگاهی کلان به مقوله هدف در زندگی، دو نوع زندگی را تبیین می‌کنند: ایشان پس از بیان اولین نوع زندگی که شخص در آن، به دنبال اهداف مادی است، به توضیح نوع دیگر زندگی که ترسیم هدف آرمانی است، پرداختند و در این نوع دوم، انسان را از هدفی

۱. برای مطالعه بیشتر، ر.ک: «مقاله رسم‌های انتظار ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه در جهان اسلام» نوشته صفوی و شاهمرادی، فصلنامه پژوهش‌های مهدوی، شماره ۲۰.

۲. جمله معروف ایشان در همین روز بیان شده است: «ای سید بزرگوار ما! ای مرکز عشق و محبت و سوز ما و ای نقطه اوج امید بشر! این نیروی هوایی که ما در طول این چهارده سال دیدیم، سپاهیان تو هستیم.»

برخوردار می‌دانند که کلی و بسیار گسترده است. ایشان کار برای اهداف عالی را ارزشمند دانسته و بعد از آن که در وصف مزایای این نوع از زندگی می‌پردازند، این نوع زندگی را از مقوله اهداف الهی عنوان کرده و از مؤلفه‌هایی صحبت می‌کنند که دقیقاً از مؤلفه‌های زندگی مهدوی است. ایشان ادامه می‌دهند:

اگر این هدف یک هدف الهی باشد؛ به بشریت برگردد، به آرمان‌های خدایی برگردد، به صلاح و خیر بشر برگردد، به استقرار عدالت و به مبارزه با ظلم و جور مربوط شود، احساس می‌کند که به هدف نزدیک‌تر شده است. در پایان راه هم وقتی به پشت سر خود نگاه می‌کند، می‌بیند فرسنگ‌ها به هدف نزدیک شده است. لذا حسرت ندارد و احساس لذت می‌کند. این، زندگی واقعی است؛ زندگی برای آرمان‌ها و هدف‌های والا (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۷۱/۱۱/۱۹).

نکته مهم و قابل طرح، این که ایران اسلامی نوع دوم زندگی را برای رسیدن به آرمان‌های والای انسانی برگزیده و این امر در جریان قیام این ملت بزرگ، از زمان شروع تا تأسیس جمهوری اسلامی و بعد از آن جریان داشته است و به قول رهبر معظم انقلاب:

نظام جمهوری اسلامی، راه نوری را در دنیا به روی بشریت باز کرد؛ راه نوری، طلب آرمان‌هایی که همیشه بشر مشتاق و تشنه آن‌ها بوده است و همیشه قدرتمندان مانع شده‌اند که دست بشر به آن‌ها برسد. از دیرباز تا امروز، بشریت آرمان عدالت، انصاف و برابری بین انسان‌ها و برچیده شدن بساط زورگویی از سطوح مختلف زندگی مردم را در دل پرورانده است؛ اما این آرمان در کم‌تر برهه‌ای از زمان محقق شده است (بیانات در دانشگاه افسری امام علی علیه السلام، ۳/۰۹/۱۳۸۰).

درنگی اندک در خصوصیتی که ایشان درباره آرمان الهی در زندگی مطرح می‌کنند، ذهن جست‌وجوگر را به آموزه مهدویت رهنمون می‌سازد؛ چرا که به طور مکرر در احادیث معصومان به ویژگی زدودن ظلم و استقرار عدالت در جهان توسط حکومت مهدوی تصریح شده است: «...الْمَهْدِيُّ الَّذِي يَمْلَأُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مَلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا» (نعمانی، ۱۳۹۷: ص ۶۱). بنابراین، مصداق کامل آرمان عدالت خواهی و ظلم ستیزی را باید در مهدویت و انتظار حضرت موعود جست‌وجو کرد و از انبوه معارف مهدوی که در آیات و روایات وجود دارد، بهره جست. به همین سبب در سخنان امام خامنه‌ای، تطبیق مفاهیم کلی آرمان و آرمان خواهی در مقوله مهدویت

ظهور و بروز پیدا می‌کند که نمونه‌هایی از آن ذکر شد؛ کما این که ایشان در اوایل بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، مهدویت و ظهور ولایت عظمای امام عصر عجل الله تعالی فرجه را کلان آرمان انقلاب اسلامی معرفی کرده‌اند. نتیجه سخن آن که «آرمان خواهی»، از عوامل مهم گرایش به مهدویت است و انسان‌هایی که این ویژگی را در خود پرورش دهند، به صورت فطری به انتظار منجی عالم گرایش خواهند کرد. البته آرمان خواهی بی‌ضابطه، ممکن است موضوع انتظار موعود را دچار آفت‌هایی کند که در ادامه توضیح و نیز پادزهر آن، بیان خواهد شد.

۲. تأثیر انتظار موعود بر مقوله آرمان خواهی

فقط عنصر آرمان خواهی بر مقوله انتظار تأثیر نمی‌گذارد، بلکه این تأثیر دو سویه است و انتظار ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه بر آرمان خواهی افراد نیز تأثیر خواهد گذاشت که از جمله آن‌ها، جهت دار شدن میل آرمان خواهی است؛ لکن عمده این تأثیر را باید در کیفیت آرمان خواهی دانست. توضیح آن که چون انسان‌های آرمان خواه، دچار لغزش در مسیر آرمان خواهی شده و گاهی در مقام نظر، به دنبال اهدافی تخیلی و گاهی در مقام عمل، به دنبال دستیابی سریع به هدف عالی و بدون فراهم کردن مقدمات هستند؛ همین امر سبب شده است که اشکالات زیادی به آن گرفته و به چنین مکتبی که «ایدئالیسم» نامیده می‌شود، بتازند. این، در حالی است که هر کس که در زندگی خود، آرمان و هدف عالی برمی‌گزیند، لزوماً انسانی ایدئالیست و تخیل‌گرا نیست. تفاوت انسان‌های آرمان خواه با تخیل‌گرا از همین جا قابل شناسایی است؛ چرا که انسان‌های آرمان خواه، اولاً، به دنبال اهداف حقیقی و ثانیاً، به دنبال فراهم کردن مقدمات عملی و متناسب دستیابی به هدف عالی خود هستند.

۲-۱. انتظار موعود و تعیین آرمان حقیقی، نه تخیلی

یکی از آسیب‌هایی که انسان‌های کمال‌گرا و آرمان خواه را تهدید می‌کند، تعیین اهداف تخیلی و غیرواقعی است و همین امر موجب شده است تا نویسندگانی در غرب، چنین

انسان‌های ایدئالیستی را افرادی مریض بدانند و کتاب‌هایی برای درمان آن‌ها بنویسند.^۱ ما در گذشته نیز اثبات کردیم اساساً مکتب ایدئالیسم، به معنای ذهن‌گرایی و تخیل‌گرایی است و هر انسان آرمان‌خواهی را نمی‌توان ایدئالیست دانست و فقط کسانی این‌گونه هستند که برای خود، هدفی تخیلی، نه حقیقی در زندگی برگزیده‌اند. بنابراین، اگر کسی هدفی حقیقی را انتخاب کند، او از شمول این امر خارج خواهد شد. به همین سبب، حضرت آیت الله خامنه‌ای توصیه می‌فرماید: «دنبال آرمان‌های حقیقی در قالب و لباس عملی آن بگردید. نباید دنبال ایده‌آل‌هایی بود که عملی و اجرایی نیستند و نباید به کم قانع شد و از آن آرمان‌ها دور ماند» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس، ۱۳۸۳/۳/۲۷).

نکته مهم دیگر آن‌که اگر بخواهیم منبع تعیین آرمان حقیقی را بشناسیم، باید گفت که یگانه منبع و مرجع هدایت‌کننده به این آرمان، پروردگار و خالق انسان است که پیام‌های او به وسیله پیامبرش در آموزه‌های دینی انعکاس یافته است. از این‌رو، امام خامنه‌ای حتی در تبیین معارف انقلاب اسلامی به صراحت اعلام می‌کنند: «هدف‌ها و آرمان‌های این انتخاب و این حرکت را اسلام باید برای ما ترسیم کند» (بیانات در دیدار استادان و دانشجویان دانشگاه‌های استان همدان، ۱۳۸۳/۴/۱۷). بررسی آیات قرآن کریم و احادیث معصومان علیهم‌السلام نشان می‌دهد آرمانی را که اسلام پیش روی بشر قرار می‌دهد، آموزه مهدویت است. قرآن کریم در باره این وعده حتمی در کتاب‌های آسمانی می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (انبیاء: ۱۰۵)؛ در زبور، بعد از ذکر [=تورات] نوشتیم که بندگان شایسته‌ام وارث [حکومت] زمین خواهند شد! و حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم درباره این آرمان بزرگ الهی فرمودند:

مهدی است که زمین را از قسط و عدل پر می‌سازد؛ همان سان که از ظلم و جور آکنده شده بود. قسم به آن که مرا به حق به عنوان پیامبر برانگیخت، اگر از عمر دنیا یک روز باقی مانده باشد، خدا آن را چنان طولانی می‌سازد تا فرزندم مهدی قیام کند (صدوق، ۱۳۹۷: ج ۱، ص ۲۷۰).

۱. برای مطالعه بیشتر تر.ر.ک: «چگونه کمال‌گرا نباشیم»، نوشته استیون گایز؛ «غلبه بر کمال‌خواهی»، نوشته رز شافران و «درس‌های کمال‌طلبی»، نوشته آنتونی مارتین ام.

دوران حکومت مهدوی همان دورانی آرمانی و دل خواه بشر است که جهان سرشار از عدالت و معنویت و محبت و از ظلم و ستم در همه عرصه‌ها پیراسته خواهد شد و این دوران و نیز حاکم و رهبر آن، امری حقیقی است نه موضوعی خیالی و این همان نکته کلیدی است که آرمان خواهی اسلامی را از تخیلات بشری جدا می‌کند. لذا رهبر معظم انقلاب اسلامی در بیانات گوناگون خود، بعد از پرداختن به جنبه آرمانی مهدویت، این آموزه را موضوعی حقیقی و دوران ظهور را پایان ستیزه میان حق و باطل می‌دانند که دنیای حقیقی بشر و زندگی مطلوب انسان، پس از آن آغاز خواهد شد (بیانات در دیدار افشار مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۵/۲۷). ایشان با بهره‌گیری از متون روایی، بر مشخص بودن حضرت حجت با نام و نشان معین تصریح کرده و حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را دارای حیات فعلی دانسته که به آلام مردم آگاه است نسبت به آن‌ها هم‌دردی می‌کند (همان). بنابراین، اشکالاتی که در مورد برخی آرمان‌های تخیلی گرفته می‌شود؛ به هیچ وجه بر آرمان مهدویت وارد نیست.

۲-۲. انتظار موعود و ارائه آرمان خواهی عاقلانه

همواره در مسیر دستیابی به آرمان‌های بلند، مشکلاتی وجود خواهد داشت و همین امر سبب می‌شود برخی افراد، به اشتباه، آن آرمان را به دلیل سختی وصول به آن تخیلی و غیر واقعی بدانند؛ در حالی که این مطلب اشتباه است و در واقع، بی‌توجهی در الزامات دستیابی به هدف و دست نیافتن به آن، به جنبه حقیقی بودن آن هدف ارتباطی ندارد، بلکه باید نسبت به مسیر و بایسته‌های وصول، آگاهی‌های لازم را به دست آورد و در حرکت به سوی آن آرمان به آن لوازم پایبند بود؛ چنان‌که رهبر معظم انقلاب همین نکته را به دانشجویان انقلابی و منتقد به عملکردهای مسئولان گوشزد کرده و فرمودند:

یک بخش دیگر از واقعیات این است که شما وقتی آرمان‌گرا هستید و می‌خواهید به سمت این آرمان حرکت بکنید، باید توجه داشته باشید که این جوری نیست که انسان با معجزه خودش را به آرمان بتواند برساند؛ نه، مشکلاتی وجود دارد، موانعی وجود دارد؛ لایه‌لای این موانع باید راه را پیدا کرد (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۶/۳/۱۷).

در مورد آرمان مهدویت همین اصل کلیدی یعنی توجه به راه و مقتضیات و موانع مسیر در

حین عمل، باید در نظر گرفته شود. رهبر معظم انقلاب در یکی از سخنان مهدوی خود به این نکته تذکر داده و بیان کردند:

هرچند اعتقاد به حضرت مهدی- ارواحنا فداه- یک آرمان والاست و در آن هیچ شکی نیست؛ اما نباید مسئله را فقط به جنبه آرمانی آن ختم کرد؛ یعنی به عنوان یک آرزو در دل، یا حداکثر در زبان، یا به صورت جشن، نه. این آرمانی است که باید به دنبال آن عمل بیاید (ملایی، ۱۳۹۶: ص ۳۰۹).

ایشان در یکی دیگر از سخنان خود ضمن آن که آرمان خواهی را از نیازهای حتمی دانسته‌اند به دو نیاز مهم دیگر در کنار آن نیز تصریح کرده و آرمان خواهی را موتور پیشران حرکت و امید را، سوخت این موتور می‌دانند که عقلانیت نیز به مثابه فرمان این موتور است و همگان باید با خردورزی کار را به پیش ببرند (بیانات در دیدار رمضانی دانشجویان، ۱۴۰۲/۱/۲۹).

بعد از تبیین لزوم عقلانیت در آرمان خواهی، چنانچه بخواهیم کیفیت حرکت عاقلانه و هوشمندانه به سوی آرمان مهدویت را در یک کلمه بیان کنیم، آن کلمه همانا «انتظار» امام زمان و آیین برگرفته از آن است. طبق سخنان معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، فرهنگ انتظار موعود، همه الزاماتی را شامل است که در عصر غیبت امام زمان عَلَيْهِمُ السَّلَامُ باید آن را شناخت و به آن پایبند بود. براساس آنچه درباره ماهیت انتظار صحبت شد؛ در اندیشه امام خامنه‌ای نیز انتظار فرج به معنای کمر بسته بودن و آماده بودن است (ر.ک: بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم در روز نیمه شعبان ۱۳۸۷/۵/۲۷). ایشان در بیانی به لزوم اصلاح و بازسازی زندگی به سمت ظهور این‌گونه تأکید کردند: «ما که منتظر امام زمان هستیم، باید در جهتی که حکومت امام زمان - علیه‌آلף التحية والثناء وعجل الله تعالی فرجه - تشکیل خواهد شد، زندگی امروز را در همان جهت بسازیم» (بیانات در دیدار مسئولان و اқشار مختلف مردم ۱۳۶۸/۱۲/۲۲).

ایشان در سخنی دیگر انتظار حقیقی را مقارن با تلاش و مجاهدت برای محو ظلم و ظالم دانستند و تصریح می‌کنند:

ما منتظریم، یعنی این امید را داریم که با تلاش و مجاهدت و پیگیری، این دنیایی که به وسیله دشمنان خدا و شیاطین، از ظلمات جور و طغیان و ضعیف‌کشی و نکبت حاکمیت ستمگران و قلدران و زورگویان پُر شده است، در سایه تلاش و فعالیت بی‌وقفه

ما، يك روز به جهانی تبدیل خواهد شد که در آن، انسانیت و ارزش‌های انسانی محترم است و ستمگر و زورگو و ظالم و قلدر و متجاوز به حقوق انسان‌ها، فرصت و جایی برای اقدام و انجام خواسته و هوا و هوس خود، پیدا نخواهد کرد (بیانات در سالروز میلاد امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشريف، ۱۱/۱۲/۱۳۶۹).

توجه به این ماهیت فاخر از انتظار ظهور و فرج حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشريف، علاوه بر آن که دارای کارکردهای فوق‌العاده‌ای در زندگی فردی و اجتماعی خواهد داشت در مسیر آرمان خواهی نیز بسیار رهگشا است زیرا سبب می‌شود کیفیت آرمان خواهی در مسیر ظهور امام زمان هوشمندانه، عاقلانه و با برنامه‌ریزی علمی و اقدامات عملی مناسب همراه باشد و از هر حرکت عجولانه و جاهلانه جلوگیری شود.

نتیجه گیری

دو مقوله «آرمان» و «انتظار» از موضوعات مهمی هستند که به دلیل آثار مثبت و منفی آن‌ها، به صورتی ملموس، در سال‌های اخیر، مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که دو مقوله مذکور، در مجموعه بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای وجود دارند و نه تنها در مواقعی ایشان در مورد هر یک به صورت جداگانه نکاتی را بیان کرده‌اند، بلکه در مناسبت‌هایی به اجمال، از تلفیق این دو نیز نکاتی را متذکر شده‌اند. بررسی منظومه فکری امام خامنه‌ای در این دو موضوع مهم نشان می‌دهد که اولاً، ایشان در مواردی برای پاسخ به سؤالات مخاطبان، در تبیین مفهومی این دو مقوله سعی نموده و ثانیاً، در مورد نسبت این دو با یکدیگر مطالبی عنوان کرده‌اند. حاصل کنکاش در بیانات ایشان، اثبات می‌کند که دو موضوع آرمان‌خواهی و انتظار ظهور حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف، تأثیر متقابلی بر یکدیگر دارند. آرمان‌خواهی انسان، به ویژه در بحث عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی، در صورتی که با اندیشه و پی‌گیری مستمر همراه باشد، انسان را به آموزه مهدویت و انتظار منجی عالم خواهند کشاند و انتظار موعود، با قرائت صحیح آن، سبب می‌شود تا آرمان‌خواهی به صورتی عاقلانه و هوشمندانه و با التزام به رعایت بایسته‌هایی صورت گیرد. بدیهی است که با این ترابلی که بین آرمان‌خواهی و انتظار موعود وجود دارد، علاقه‌مندان به هر کدام از این دو مقوله، می‌توانند از دیگری برای رهیافت‌های علمی و عملی خود بهره ببرند.

منابع

قرآن کریم.

۱. ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۸۸). *فلسفه تربیت*، تهران، دانشگاه پیام نور.
۲. حرانی، حسن بن شعبه (۱۴۰۴ق). *تحف العقول*، قم، انتشارات جامعه مدرسین.
۳. جعفری، محمدتقی (۱۳۶۲). *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*، تهران، دفتر نشر معارف.
۴. خمینی، سید روح الله (۱۳۷۸). *صحیفه امام*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۵. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). *فرهنگ دهخدا*، تهران، دانشگاه تهران.
۶. رضی، محمدبن حسین (۱۴۱۴ق). *نهج البلاغه*، قم، انتشارات هجرت.
۷. سلیمیان، خدامراد (۱۳۸۸). *فرهنگ نامه مهدویت*، تهران، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی

موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف.

۸. شافران، رز (۱۳۹۸). *غلبه بر کمال خواهی*، تهران، انتشارات ارجمند.
۹. صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۳۹۱). *انتظار عامل مقاومت*، تهران، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی

موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف.

۱۰. صدوق، محمد بن علی (۱۳۹۷ق). *کمال الدین و تمام النعمه*، قم، دار الکتب الاسلامیه.
۱۱. صفوی و شاهمرادی (بهار ۱۳۹۶). «*رسم های انتظار ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف در جهان اسلام*»، فصلنامه پژوهش های مهدوی. شماره ۲۰.
۱۲. عمید، حسن (۱۳۶۳). *فرهنگ عمید*، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۱۳. کافی، مجید (پاییز و زمستان ۱۳۹۶). «*هدفمندی و آرمان گرایی در سبک زندگی اسلامی*»، دوفصلنامه پژوهش نامه سبک زندگی، شماره ۵.

۱۴. گایز، استیون (۱۴۰۰). *چگونه کمال گرا نباشیم*، مترجم: نرگس محمدی، تهران، انتشارات شمشاد.

۱۵. مارتین ام، آنتونی (۱۳۹۸). *دردسره های کمال طلبی*، تهران، انتشارات آشیان.
۱۶. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق). *بحار الأنوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
۱۷. ملایی، حسن (۱۳۹۷). *سبک زندگی منتظرانه*، قم، مرکز تخصصی مهدویت.
۱۸. _____ (۱۳۹۶). *ما منتظریم* (خورشید مهدویت در منظومه فکری حضرت آیت الله

خامنه‌ای، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشريف.

۱۹. _____ (بهاروتابستان ۱۳۹۸). مهدویت، کلان آرمان انقلاب اسلامی و الزامات فرهنگی آن در

اندیشه امام خامنه‌ای، پژوهشنامه موعود، سال اول، شماره ۱.

۲۰. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷ق). *الغیبه*، تهران، مکتبه صدوق.

۲۱. خامنه‌ای، سید علی، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی سید علی

خامنه‌ای. KHAMENEI.IR.

۲۲. _____، نرم افزار حدیث ولایت: مجموعه سخنان حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای،

مرکز کامپیوتری علوم اسلامی نور.

